

Europese Unie

„Op de Balkan dachten we: wordt lid van de EU en alle problemen zijn opgelost. Nu heeft de EU zijn eigen problemen en zien we dat Bulgarije niet radicaal is veranderd.” Het dorp Kutela in het Rhodope gebergte, ten zuidoosten van Sofia. Foto AFP

Liberaal in Bulgarije

Ivan Krastev (1955) is een Bulgaars politoloog en vooraanstaand publicist over de Balkan. Hij is voorzitter van het Centre for Liberal Strategies in Sofia, een denktank. Daarnaast is hij momenteel onder meer verbonden aan het Institut für die Wissenschaften vom Menschen in Wenen en lid van de Europese Regionale Adviesgroep aan het IMF. Tussen 2004 en 2006 was hij uitvoerend directeur van de Internationale Commissie over de Balkan, een studiegroep van ministers van betrokken landen, die een visie voor de integratie van Zuidoost Europa in de EU schreef. Krastev publiceerde onder meer over anti-Amerikanisme in Europa, hedendaags Rusland en corruptiebestrijding.

‘Het taboe op nationalisme verdwijnt in de EU’

Vroeger ging uitbreiding van de EU om verspreiding van de liberale politieke en economische idealen van West-Europa. Met de crisis verdwijnen de idealen. Nationalisme, ook economisch, viert hoogtij en heel Europa ‘balkaniseert’, meent de Bulgaarse politoloog Ivan Krastev.

Door onze correspondent MARLOES DE KONING

De economische crisis echoot na op de Balkan. Hier wordt het Europees beleid niet bepaald, hier is ook de crisis niet veroorzaakt. Maar in de periferie worden nu wel harde klappen geïncasseerd. Het Internationaal Monetair Fonds levert de mal voor het beleid. De transitie van communisme naar kapitalisme moet nu maar eens afgerond zijn, zo lijkt het. „De signalen vanuit de machtige landen in de EU veranderen voor de volgende landen in verwarrend hoog tempo”, zegt de Bulgaarse politoloog Ivan Krastev. „Nog maar kort geleden stond EU-toetreding voor liberalisering, voor het opengooien van markten. En nu verbiedt Duitsland *naked short selling*.”

Krastev bouwde sinds de jaren negentig een reputatie op met het duiden van chaotische omwentelingen en etnische spanningen op de Balkan. Maar de ontspannend pratende, lange en slanke man lijkt nu zelf een beetje moe van die lappendeken van kleine transitielanden in Zuidoost-Europa. Hij is tijdelijk verhuisd naar Wenen, de vroegere hoofdstad van het Oostenrijks-Hongaarse rijk, waar de door ex-Joegoslaven gedomineer-

de Ottakringer Strasse volgens sommigen de buitengrens van de Balkan vormt. Rusland eist steeds meer zijn aandacht op. „Groot, machtig, onzeker. De omvang geeft een totaal andere dynamiek”, vertelt hij gefascineerd. Op de Balkan is de crisis in macro-economische zin in feite nog meegevallen, stelt Krastev. „Succesvolle landen als Ierland en de Baltische staten zijn veel harder geraakt. De Grieken leefden goed en ervaren wat er nu gebeurt als het einde van de wereld. Maar in voormalig Joegoslavië en Bulgarije is het afgelopen decennium erva- ren als de ene crisis na de andere. De term ‘crisis’ is er getrivialiseerd.”

Komen mensen deze crisis dus ook wel weer te boven? „Het economisch groeimodel voor de Balkan is vernietigd. Dat was gebaseerd op de beschikbaarheid van goedkoop krediet en buitenlandse investeerders die kansen zagen aan de rand van de EU. Maar de banken lenen niet meer uit en iedereen concentreert zich op zijn thuismarkt, niet op deze onbetekenende economieën. Terwijl wij op de Balkan net dachten aan een tijdperk van normaliteit te zijn begonnen: word lid van de EU en alle problemen zijn opgelost. Maar nu heeft de EU haar eigen problemen.

Bovendien zien we dat Bulgarije en Roemenië na hun toetreding niet ineens radicaal zijn veranderd.”

Valt de EU in de praktijk tegen? „Vroeger leek er een strikte grens te zijn tussen EU en niet-EU. Die grens schoof op doordat nieuwkomers de inrichting van hun instituties en de manier van leven afstemden op die in Nederland en Duitsland. Maar door de financiële crisis zien lidstaten er opeens uit als niet-EU-leden. Door de manier waarop ze worden bestuurd, door het spel met de statistieken en door het grote wantrouwen van burgers ten opzichte van autoriteiten.”

‘Balkanpraktijken’ sluipen de EU binnen, zegt Krastev. Via Griekenland bijvoorbeeld, of Hongarije. „Niet alleen in economisch opzicht. De succesvolle nationalistische partij Jobbik in Hongarije is radicaler dan de meeste radicale partijen in bijvoorbeeld ex-Joegoslavië. Politici kunnen geen groei meer beloven, dus komen ze aan met symboliek. Het taboe op nationalistische taal, dat tien jaar geleden vanzelfsprekend was binnen de EU, verdwijnt. Niemand oefent meer druk uit. De internationale gemeenschap is niet meer zo geïnteresseerd. De standaarden veran-

deren. Ziet u de Italiaanse premier Berlusconi zijn Albanese collega al de les lezen over mediavrijheid of de behandeling van Roma?”

Wordt Europa nu echt één, maar dan met lagere standaarden? „In zekere zin wel. Uitbreiding van de EU was lang een proces waarbij de oude lidstaten hun idealen zelfbeeld aan de nieuwkomers probeerden op te leggen. Geleidelijk zijn die idealen, zoals het multiculturalisme en verregaande rechten voor minderheden ook in Noord- en West-Europa meer ter discussie komen te staan.”

De crisis werkt volgens Krastev als een katalysator van deze ontwikkelingen „en geeft zowel politici als kiezers een excuus om beleid te steunen dat daarvoor als onacceptabel gold. De manier waarop men over nationale belangen praat, is daar een voorbeeld van. Vóór de crisis wist iedereen dat Bulgarije en Roemenië minder belangrijk waren dan Duitsland en Frankrijk, maar de afspraak was om dat niet te erg te laten merken. Dat is voorbij. Niemand heeft meer tijd om te doen alsof. Nu is Polen het enige Oost-Europese land dat serieus genomen wordt, door de omvang en door het economisch succes. „Vóór de crisis was de verdeling tussen oost en west, met Duitsland

in het midden. Het land dat beide werelden kende. Nu is het een noord-zuidverdeling, met Frankrijk als spelverdeler en als vertegenwoordiger van de belangen van landen die economisch positie verliezen, zoals Spanje en Portugal. Roemenië en Bulgarije zijn nu niet meer oost, maar zuid. En Polen is noord. Historisch en geografisch gezien is deze hergroepering veel natuurlijker. Die veranderde kaart van de EU weerspiegelt ook het verschil in economische oriëntatie. Duitsland, Polen en de Baltische Staten richten zich voorzichtig op Rusland. De mediterrane landen zoeken de ontwikkeling in het Middellandse Zeegebied.”

Is de noord-zuidkloof te dichten? „Veel moeilijker dan die tussen het oosten en het westen, vrees ik. Het oosten probeerde het westen te imiteren, waarschijnlijk niet hard genoeg, maar toch. Imitatie is de hoogste vorm van vleiërij. De oost-westverdeling draaide om het transformeren van het oosten. „De noord-zuidkloof gaat echter om het beschermen van verworvenheden, van een manier van leven en boekhouden, om pensioenleeftijden. Het oosten was als de ambitieuze arme immigrant die naar de stad komt, hard werkt en net zoveel geld hoopt te verdienen als jij. Het was gemakkelijker

solidariteit te voelen. Het zuiden is meer de plattelandsbuurman die jullie welvaart in het noorden gijzelt.”

Zijn die nieuwe verhoudingen al te zien in de praktijk? „Sommige nieuwe EU-leden, zoals Tsjechië, Polen, de Baltische Staten, landen met groeiende productiviteit, horen bij het Duitse kamp, maar zitten niet in de eurozone. Als je alleen naar de eurozone kijkt, is het noorden zwakker dan wanneer je naar de EU als geheel kijkt. Daarom legt Duitsland er nu zoveel nadruk op dat het debat over economisch beleid in de hele EU wordt gevoerd en niet alleen in de eurozone.”

Krastev beschreef de afgelopen jaren in meerdere publicaties hoe in Centraal- en Oost-Europa na de omwentelingen rond 1989 wel het kapitalisme is omarmd, maar niet de democratie. Politieke elites hebben zich sinds de jaren negentig gedragen als de – vaak corrupte – vertegenwoordigers van hun eigen directe belangen, zonder duidelijk inhoudelijk onderscheid. De EU-toetreding versterkte die ondergraving van de democratie in feite nog verder, schreef Krastev, want de toetredingsprocedure bestond uit een lange lijst netjes uit te voeren opdrachten, waarover weinig debat is geweest. In de nieuwe democratieën voelde haast niets als een bewuste eigen keuze. Vervolgens kwamen EU en IMF sinds het begin van de crisis in 2008 Hongarije, Roemenië, Servië en Bosnië met miljarden aan noodkredieten te hulp, maar zij eisen streng snoeiwerk om begrotingstekorten beheersbaar te houden. Overal verdwijnt werkgelegenheid bij de overheid. In Roemenie worden ambtenarensalaris-

sen bijvoorbeeld met 25 procent verlaagd. Uitkeringen, zoals aan oorlogsveteranen in Bosnië, staan op de helling.

‘Het IMF regeert’ – betekent dat een verdere ondermijning van democratische ontwikkeling in deze landen? „Het demotiveert. Alle regeringen doen net alsof ze het IMF haten, maar ze zijn er dol op. Het IMF heeft meetbaar beleid, dat de regeringen zelf niet meer hoeven te maken. Ik zie het wantrouwen ten opzichte van instanties nog verder groeien. De politiek ingaan stond al vrijwel gelijk aan ‘je criminaliseren’. Jonge, hoogopgeleide yuppen die voor westerse bedrijven werken, waren de afgelopen jaren voor iedereen het voorbeeld. Maar juist zij zijn hard getroffen omdat ze leningen hadden. Niet de boeren, niet de oude communistische elite die zich na 1989 bleef verrijken. Dit is daardoor ook een crisis van de meritocratie. Er is geen duidelijke elite meer. Terwijl er wel heel complexe problemen zijn om op te lossen.”

China laat zien dat je geen democratie nodig hebt om snel rijk te worden. Kan in dit klimaat het Chinese model aanslaan? „Nee. In de derde wereld mischien wel, maar op de Balkan niet. China wil zijn belangen hier uiteraard vergroten, maar probeert geen Chinees model te exporteren. De samenlevingen hier zijn al verder dan China. De Chinezen zijn succesvol in het verplaatsen van mensen van de dorpen naar de steden, wat communisten in Oost-Europa al hebben gedaan. Mensen zitten al in de steden, hebben allemaal al een tv. Het Chinese groeimodel is sterk gebaseerd op industrialisatie, Europa niet meer.”

Er wordt geprotesteerd tegen bezuinigingen, maar dat bereikt alleen dovemansoren. Hoe kan dat? „De protesten zijn niet massaal. Mensen zien geen alternatief. Vakbonden zijn zwak. Solidariteit bestaat niet meer. Voor verandering heb je kritieke massa nodig. De Europese instanties die er zijn gekomen, vormen geen alternatief voor het ontbreken van een jonge middenklasse. Mijn vroegere klasgenoten, geen elite, sturen hun kinderen naar het buitenland om te studeren als ze maar even de kans hebben. Ook voor vakonderwijs en middelbare school. Terwijl het onderwijs in eigen land onder het communisme behoorlijk goed was. Nu holt het achteruit en geen ouder die de school erop aansprekt. Ze hebben geen vertrouwen in hun eigen samenleving. Als die kinderen al terugkomen, dan zijn ze echte Europeanen, maar ze geven weinig om hun eigen land.”

Is er draagvlak voor een derde weg voor de Balkan, gebaseerd op de ervaringen met zowel communisme als kapitalisme? „Mensen zeggen nu over het communisme dat het socialer was. Maar als het gaat om beleidskeuzes blijkt niemand bereid tot nivellering. Ik zie dat in Bulgarije. Mensen zijn heel egoïstisch geworden. Er is geen bereidheid om de belastingen te verhogen. In sommige landen is de vlaktaks heel laag, in Bulgarije bijvoorbeeld maar 10 procent, in Roemenie 16. Belastingverhoging zou een logische respons zijn als de regering zo arm is. Maar zelfs in deze crisis is er in deze regio geen politicus die solidariteit centraal stelt in zijn programma. Het verleden is als een ex-vriendin die al getrouwd is en waar je dus veilig over kunt fantaseren.”